

DAVLAT BOSHQARUVINI RAQAMLASHTIRISH SAMARADORLIGIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR

Isayeva Nishonaxon Saydullayevna

O‘zbekiston jurnalistika va ommaviy

kommunikatsiyalar universiteti katta o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20952587>

Annotatsiya. Mazkur maqolada davlat boshqaruvini raqamlashtirish samaradorligiga ta’sir etuvchi siyosiy-huquqiy, institutsional-tashkiliy, ijtimoiy-iqtisodiy, texnologik-infratuzilmaviy va kadrlar bilan bog‘liq omillar tizimli tahlil qilingan. Shuningdek, axborot xavfsizligi, ma’lumotlarni boshqarish, hududiy-demografik sharoitlar, siyosiy rahbarlik, boshqaruv madaniyati, fuqarolarning raqamli tayyorgarligi va institutsional ishonchining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: davlat boshqaruvi, raqamlashtirish samaradorligi, siyosiy-huquqiy omillar, institutsional salohiyat, texnologik infratuzilma, kadrlar kompetensiyasi, axborot xavfsizligi, ma’lumotlarni boshqarish, raqamli tenglik, siyosiy rahbarlik, institutsional ishonch.

Davlat boshqaruvini raqamlashtirish samaradorligi siyosiy qarorlar, huquqiy tartibga solish, davlat institutlarining tashkiliy imkoniyatlari, mavjud resurslar va jamiyatning raqamli o‘zgarishlarga tayyorgarligi ta’sirida shakllanadi. Ushbu omillarning har biri raqamlashtirishning muayyan jihatiga ta’sir ko‘rsatadi, ularning o‘zaro muvofiqligi esa joriy etilgan texnologiyalarning boshqaruv amaliyotida qanday natija berishini belgilaydi. Shu nuqtayi nazardan siyosiy-huquqiy, institutsional-tashkiliy, ijtimoiy-iqtisodiy, texnologik-infratuzilmaviy, kadrlar salohiyati va boshqaruv kompetensiyasi, axborot xavfsizligi va ma’lumotlarni boshqarish, hududiy-demografik, boshqaruv madaniyati va siyosiy rahbarlik hamda fuqarolarning raqamli tayyorgarligi va institutsional ishonchi bilan bog‘liq omillarni tizimli tahlil qilish zarur.

1. Siyosiy-huquqiy omillar. Davlat boshqaruvini raqamlashtirishning yo‘nalishi mamlakatda qabul qilingan siyosiy strategiyalar, davlat dasturlari va ularni amalga oshirishga xizmat qiladigan huquqiy normalar orqali belgilanadi. Davlat organlarining raqamli muhitdagi vakolatlari, elektron hujjatlarning huquqiy maqomi, ma’lumotlarni yig‘ish va idoralar o‘rtasida uzatish tartibi, elektron xizmatlar ko‘rsatish hamda javobgarlik chegaralarining aniq belgilanishi boshqaruv subyektlari uchun yagona faoliyat doirasini yaratadi. Siyosiy maqsadlar bilan huquqni qo‘llash amaliyoti o‘rtasidagi nomuvofiqlik raqamli tizimlardan foydalanishda turlicha yondashuvlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lishi mumkin.

2. Institutsional-tashkiliy omillar. Raqamli texnologiyalar davlat organlarining mavjud vakolatlari, boshqaruv tuzilishi, qarorlarni kelishish tartibi va idoralararo munosabatlari doirasida faoliyat yuritadi. Vazifalarning takrorlanishi, axborot bazalarining alohida yuritilishi yoki bir masala bo‘yicha bir necha organning o‘zaro muvofiqlashtirilmagan faoliyati elektron tizimlarga ham ko‘chishi mumkin. Shu sababli raqamlashtirishdan oldin boshqaruv jarayonlarini tahlil qilish, ortiqcha bosqichlarni qisqartirish, ma’lumotlar harakatini belgilash va mas’ul subyektlar vakolatini aniqlashtirish institutsional samaradorlikning muhim sharti hisoblanadi.

O‘zbekistonlik siyosatshunos G.M.Mahammadjanov siyosiy institutlarning transformatsiyasini jamiyatdagi siyosiy jarayonlar, davlat tuzilmalari faoliyati va demokratik o‘zgarishlarning o‘zaro aloqasi orqali yoritadi. Uning yondashuvi institutsional yangilanish institutlarning vazifalari, jamiyat bilan munosabati va faoliyat usullarining zamonaviy talablar asosida rivojlanishini qamrab olishini ko‘rsatadi [1,4-6]. Bu fikr raqamlashtirishni davlat

organlarining ichki tartibi va institutlararo hamkorlikni yangilovchi jarayon sifatida baholash imkonini beradi

3. Ijtimoiy-iqtisodiy omillar. Raqamli boshqaruv tizimlarini yaratish, ularni doimiy yangilash, texnik xizmat ko'rsatish, dasturiy ta'minotni rivojlantirish va ma'lumotlarni saqlash barqaror moliyalashtirishni talab qiladi. Xarajatlarni rejalashtirishda tizimni dastlabki ishga tushirish qiymati bilan birga uning uzoq muddatli faoliyati va texnologik eskirish ehtimoli ham hisobga olinishi lozim. Aholining daromadlari, internet va raqamli qurilmalardan foydalanish imkoniyatlari, elektron to'lov vositalarining ommalashganligi ham xizmatlarning amaldagi qamroviga ta'sir ko'rsatadi. Raqamlashtirishning iqtisodiy natijasi ma'muriy xarajatlarning kamayishi, vaqtning tejaliishi va fuqarolar uchun xizmatlardan foydalanish qulayligining ortishi orqali baholanadi.

4. Texnologik-infratuzilmaviy omillar. Barqaror telekommunikatsiya tarmoqlari, ma'lumotlarni qayta ishlash markazlari, elektron identifikatsiya vositalari, o'zaro mos dasturiy tizimlar va yagona texnik standartlar raqamli boshqaruvning moddiy asosini tashkil etadi. Turli davrlarda alohida idoralar ehtiyoji uchun yaratilgan axborot tizimlarining o'zaro ishlay olmasligi ma'lumotlarni takroriy kiritish, fuqarolardan bir xil hujjatlarni qayta talab qilish va qaror qabul qilish muddatlarining uzayishiga olib keladi. Shu bois texnologik infratuzilma ma'lumotlar almashinuvi va idoralararo hamkorlikni ta'minlaydigan yagona boshqaruv muhiti asosida rivojlantirilishi zarur.

Bu borada o'zbekistonlik siyosatshunos R.R.Omonov davlat hokimiyati organlarini modernizatsiyalash jarayonida raqamli identifikatsiyani rivojlantirish, boshqaruv faoliyatini real vaqt rejimida ishlaydigan elektron shaklga o'tkazish, davlat organlarining axborot resurslarini integratsiyalash hamda texnologiyalardan foydalanish samaradorligini baholash zarurligini asoslaydi [2,28-29]. Mazkur yondashuv texnologik infratuzilmaning ahamiyati davlat institutlari faoliyatini o'zaro bog'lash, axborot almashinuvini tezlashtirish va boshqaruv qarorlarini zarur ma'lumotlar bilan ta'minlash imkoniyatlari orqali namoyon bo'lishini ko'rsatadi.

5. Kadrlar salohiyati va boshqaruv kompetensiyasi omillari. Davlat xizmatchilarining elektron hujjat aylanishi, idoralararo axborot tizimlari, ma'lumotlarni tahlil qilish vositalari va raqamli xavfsizlik talablari bilan ishlashga tayyorligi raqamlashtirishning kundalik faoliyatdagi natijasini belgilaydi. Boshqaruv kompetensiyasi bu o'rinda xodimning texnik vositadan foydalanish ko'nikmasi bilan birga, ma'lumotning huquqiy maqomini tushunishi, elektron qarorlarning oqibatlarini baholashi, o'z vakolatini bilishi va raqamli muhitda mas'uliyatli faoliyat yurita olishini anglatadi. Kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish mazmuni davlat organlarida qo'llaniladigan real ish jarayonlari bilan bog'lanishi kerak.

O'zbekistonlik siyosatshunos J.A.Mirzavaliyev davlat boshqaruvi samaradorligini kadrlarni saralash, joylashtirish va rivojlantirishning meritokratik mexanizmlari, tizimli fikrlash, vakolatlarni taqsimlash hamda boshqaruv mas'uliyati bilan bog'laydi [3,7-8]. Ushbu qarash raqamli boshqaruv sharoitida ham xodimlarning kasbiy tayyorgarligi, tashabbuskorligi va o'zgaruvchan vazifalarga moslashish qobiliyati texnologiyalardan foydalanish natijalariga ta'sir qilishini ko'rsatadi.

6. Axborot xavfsizligi va ma'lumotlarni boshqarish omillari. Raqamli tizimlarda foydalaniladigan ma'lumotlarning aniqligi, to'liqligi, muntazam yangilanishi va ruxsatsiz o'zgartirishdan himoyalanganligi boshqaruv qarorlarining ishonchliligiga ta'sir qiladi. Davlat organlarida ma'lumotlarni shakllantirish, tekshirish, saqlash, yangilash va ulardan foydalanishga ruxsat berish bo'yicha mas'uliyat aniq taqsimlanishi lozim. Xavfsizlik talablarining yetarli darajada

ta'minlanmasligi fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlariga, davlat axborot resurslariga va institutlarga bo'lgan ishonchga zarar yetkazishi mumkin. Haddan tashqari yopiq axborot tartibi esa idoralararo hamkorlik va jamoatchilik uchun zarur ma'lumotlardan foydalanishni qiyinlashtiradi.

7. Hududiy-demografik omillar. Hududlarning iqtisodiy salohiyati, telekommunikatsiya infratuzilmasi, aholi zichligi, yosh tarkibi, yashash manzillarining ma'muriy markazlardan uzoqligi va foydalaniladigan tillar elektron xizmatlardan foydalanish darajasiga ta'sir ko'rsatadi. Bir xil raqamli platformaning barcha hududlarda ishga tushirilishi foydalanish natijalarining ham bir xil bo'lishini kafolatlamaydi. Mahalliy sharoitni hisobga olish, mobil qurilmalarga mos xizmatlarni rivojlantirish, imkoniyati cheklangan shaxslar uchun qulay interfeys yaratish va zarur joylarda maslahat ko'magini tashkil etish raqamli qamrovni kengaytiradi.

8. Boshqaruv madaniyati va siyosiy rahbarlik omillari. Raqamlashtirishning yo'nalishi rahbarlarning texnologik yangilanishni qanday tushunishi, idoraviy manfaatlarni muvofiqlashtirishi va ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv usullarini qo'llab-quvvatlashiga bog'liq. Raqamli tizimga navbatdagi texnik loyiha yoki hisobot ko'rsatkichini bajarish vositasi sifatida munosabat bildirilsa, uning institutsional imkoniyatlari cheklanadi. Siyosiy rahbarlik umumiy maqsadlarni belgilash, idoralar o'rtasidagi kelishmovchiliklarni hal etish, mas'uliyatni taqsimlash va o'zgarishlarga nisbatan ichki qarshilikni kamaytirishda namoyon bo'ladi. Boshqaruv madaniyatida xatolarni tahlil qilish, axborotdan mas'uliyatli foydalanish va fuqarolar fikriga munosabat bildirish amaliyotlari qarorlar sifatini oshiradi.

9. Fuqarolarning raqamli tayyorgarligi va institutsional ishonchi omillari. Fuqarolarning elektron xizmatlardan foydalanish ko'nikmalari, rasmiy axborot manbalarini ajrata olishi, murojaat yuborish tartibini tushunishi va shaxsiy ma'lumotlarining himoyalashiga ishonishi raqamli platformalardan foydalanish faolligiga ta'sir qiladi. Tizimning murakkabligi, murojaat natijasi haqida ma'lumot berilmasligi yoki elektron hujjatlarning amaliyotda tan olinmasligi foydalanuvchilarni an'anaviy xizmat shakllariga qaytaradi. Raqamli tayyorgarlik fuqaroga platformadan foydalanish imkoniyatini bersa, institutsional ishonch mazkur imkoniyatdan muntazam foydalanishga undaydi.

Yuqorida ko'rib chiqilgan omillar davlat boshqaruvini raqamlashtirishning turli jihatlarini ifodalasa-da, amaliy jarayonda ular bir-biriga ta'sir ko'rsatadi. Barqaror texnologik infratuzilma aniq huquqiy tartib, idoralararo muvofiqlashtirish va malakali xodimlarsiz kutilgan samara bermaydi. Elektron xizmatlarning kengayishi hududiy imkoniyatlar, aholining iqtisodiy sharoiti va raqamli tayyorgarligi bilan bog'lanadi. Siyosiy rahbariyatning qo'llab-quvvatlashi esa resurslarni safarbar etish va davlat organlari faoliyatini yagona maqsadga yo'naltirish uchun zarur.

Omillar o'rtasidagi bog'liqlik raqamlashtirish samaradorligini alohida ko'rsatkich asosida baholash yetarli emasligini ko'rsatadi. Elektron shaklga o'tkazilgan xizmatlar sonining ko'payishi ulardan foydalanish qulayligi, hududiy qamrov, ma'lumotlar xavfsizligi va fuqarolarning qoniqish darajasi bilan birgalikda o'rganilishi kerak. Shuningdek, texnologik tizimlarning ishlash tezligi ularning qarorlar sifati, davlat organlari o'rtasidagi muvofiqlik va jamoatchilik bilan aloqalarga ko'rsatgan ta'siri bilan solishtirilishi maqsadga muvofiq.

Davlat boshqaruvini raqamlashtirish samaradorligi texnik vositalar miqdoridan ko'ra, siyosiy maqsadlar, huquqiy normalar, institutsional tuzilma, resurslar, kadrlar va ijtimoiy ishonchning o'zaro muvofiqligi orqali namoyon bo'ladi. Ushbu omillarning bir tizim doirasida hisobga olinishi raqamli texnologiyalarning davlat organlari ichki faoliyati, idoralararo hamkorlik va davlat-jamiat munosabatlariga ko'rsatadigan ta'sirini to'liqroq anglash imkonini beradi. Shu asosda raqamlashtirishni boshqaruv vazifalari va jamoat manfaatlarini uyg'unlashtiruvchi siyosiy-institutsional jarayon sifatida baholash mumkin.

Alohida ta'kidlash lozim, davlat boshqaruvini raqamlashtirishning demokratik tamoyillari va uning samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar o'zaro uzviy bog'langan tushunchalardir. Demokratik tamoyillar raqamli boshqaruvning siyosiy-huquqiy yo'nalishini belgilasa, omillar ushbu talablarning amaliyotda ro'yobga chiqish sharoitlarini ifodalaydi. Qonuniylik, ochiqlik, hisobdorlik, fuqarolar ishtiroki va raqamli imkoniyatlardan teng foydalanish kabi tamoyillarning amalga oshirilishi tegishli huquqiy asos, institutsional muvofiqlik, texnologik infratuzilma, malakali kadrlar va jamoatchilik ishonchining mavjudligiga bog'liq. Shu sababli demokratik talablar bilan ularni ta'minlaydigan siyosiy, tashkiliy va ijtimoiy sharoitlarni birgalikda tahlil qilish zarur.

Qonuniylik tamoyili raqamli boshqaruvdagi vakolatlar, ma'lumotlardan foydalanish tartibi va mansabdor shaxslarning javobgarligini belgilovchi siyosiy-huquqiy omillar orqali amaliy mazmun kasb etadi. Huquqiy normalar texnologik yangilanishlardan ortda qolsa yoki ularni qo'llash tartibi davlat organlari uchun yetarlicha aniq bo'lmasa, raqamli tizimlarda turlicha boshqaruv amaliyotlari yuzaga keladi. Aksincha, raqamlashtirishga oid strategik maqsadlar, qonunchilik va idoraviy tartiblarning o'zaro muvofiqligi fuqarolarning huquqlarini himoya qilish hamda davlat organlari faoliyatining barqarorligini ta'minlaydi. Bu bog'liqlik qonuniylikning rasmiy talabdan boshqaruv faoliyatini tartibga soluvchi amaliy mezonga aylanishini ko'rsatadi.

Ochiqlik va hisobdorlik tamoyillarining samarasi institutsional-tashkiliy tartiblar, ma'lumotlarni boshqarish sifati hamda rahbarlarning ochiq faoliyat yuritishga tayyorligi bilan belgilanadi. Davlat organining rasmiy portalda ko'p hajmdagi axborotni joylashtirishi uning faoliyati to'liq shaffof bo'lganini anglatmaydi. Ma'lumotlarning o'z vaqtida yangilanishi, qarorlarning sabablari tushuntirilishi, mas'ul subyektlarning ko'rsatilishi va jamoatchilik savollariga munosabat bildirilishi ochiqlikni hisobdorlik bilan bog'laydi. Boshqaruv madaniyatida axborotni yashirish yoki faqat ijobiy natijalarni e'lon qilishga moyillik saqlansa, texnologik platformalar demokratik nazoratning to'laqonli vositasiga aylana olmaydi.

Fuqarolar ishtiroki tamoyili raqamli platformalarning mavjudligi, aholining ulardan foydalanish ko'nikmalari va davlat institutlariga bo'lgan ishonchiga tayanadi. Elektron

muhoakamlar, murojaat tizimlari va jamoaviy tashabbus platformalari fuqarolarning fikr bildirish imkoniyatini kengaytiradi, biroq ularning demokratik qiymati bildirilgan takliflarning qanday ko‘rib chiqilishi bilan aniqlanadi. Davlat organlari kelib tushgan fikrlarni tahlil qilishi, ularning qaror mazmuniga ta‘sirini ko‘rsatishi va yakuniy munosabatini jamoatchilikka tushuntirishi lozim. Fuqaro o‘z ishtirokining amaliy natijasini ko‘rgan sharoitda raqamli muloqotga bo‘lgan ishonch va keyingi siyosiy faollik mustahkamlanadi.

Raqamli imkoniyatlardan teng foydalanish tamoyili ijtimoiy-iqtisodiy, texnologik-infratuzilmaviy va hududiy-demografik omillar bilan bevosita bog‘lanadi. Internet sifati, raqamli qurilmalardan foydalanish imkoniyati, aholining yoshi, daromadi, yashash hududi va salomatlik holatidagi farqlar elektron xizmatlardan foydalanish darajasiga ta‘sir ko‘rsatadi. Barcha fuqarolarga bir xil elektron platformani taqdim etishning o‘zi teng foydalanishni kafolatlamaydi. Xizmatlarning mobil qurilmalarga mosligi, turli tillarda taqdim etilishi, imkoniyati cheklangan shaxslar uchun qulayligi va zarur joylarda amaliy maslahat berilishi raqamli tenglikni ta‘minlashga xizmat qiladi.

Shaxsga doir ma‘lumotlarni himoya qilish va axborot xavfsizligi tamoyillari ma‘lumotlarni boshqarish tartibi, texnologik himoya vositalari va xodimlarning mas‘uliyatli faoliyati bilan uyg‘unlashadi. Davlat organlari fuqarolarga oid axborotni yig‘ish va qayta ishlashda uning qonuniy maqsadini, foydalanish chegaralarini hamda saqlash muddatini aniq belgilashi kerak. Shu bilan birga, haddan tashqari yopiq axborot tartibi ochiqlik va idoralararo hamkorlik imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Demokratik raqamli boshqaruv axborotning himoyalanganligi bilan undan qonuniy va asosli foydalanish o‘rtasidagi maqbul muvozanatni talab qiladi.

Demokratik tamoyillar va samaradorlik omillarining uyg‘unligi davlat boshqaruvini raqamlashtirishni texnik yangilanish doirasidan kengroq siyosiy-institutsional jarayon sifatida tavsiflash imkonini beradi. Raqamli tizimlar qonuniylikka tayansa, ochiq va hisobdor faoliyatni qo‘llab-quvvatlasa, fuqarolarning ishtirokini ta‘minlasa hamda turli ijtimoiy guruhlar uchun foydalanish imkoniyatini yaratsa, ularning boshqaruv samaradorligiga qo‘shadigan hissasi ortadi. Mazkur natijaga erishishda siyosiy rahbarlik, idoralararo muvofiqlashtirish, barqaror infratuzilma, kadrlar salohiyati va jamoatchilik ishonchi bir-birini to‘ldiruvchi shartlar vazifasini bajaradi. Shu asosda davlat boshqaruvini raqamlashtirish samaradorligini demokratik qadriyatlar, institutsional imkoniyatlar va amaliy boshqaruv natijalarining o‘zaro muvofiqligi orqali baholash maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mahammadjanov.G‘.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyotida siyosiy institutlar transformatsiyasining tendensiyalari (davlat, parlament, siyosiy partiyalar misolida): siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati / O‘zbekiston Milliy universiteti. – Toshkent, 2023. – B. 4–6.
2. Omonov.R.R. Davlat hokimiyati organlarini modernizatsiyalashda axborot kommunikatsiyalarining roli: xorijiy va milliy tajribalar qiyosiy tahlili: siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati / O‘zbekiston Milliy universiteti. – Toshkent, 2023. – B. 28–29.
3. Mirzavaliyev.J.A. Davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishda meritokratiya tizimining siyosiy mexanizmlari: siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati / O‘zbekiston Milliy universiteti. – Toshkent, 2024. – B. 7–8.